

УДК: 94:378(477.83/.86–058.237)“18/19”

**ALMA MATER LEOPOLITANA:
ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В УЯВЛЕННЯХ
ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
XIX–XX ст.**

Роман ГОЛИК

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів),
відділ історії середніх віків

У статті простежено еволюцію сприймання Львівського університету, його академічних середовищ та їхніх наукових досягнень, університетського життя у громадській думці Галичини XIX – XX ст.

Ключові слова: Львівський університет, Галичина, образ, ментальність, стереотип, історія

Майже увесь час свого існування Львівський університет був одним з культурних центрів Галичини. Природно, що інституція, від якої залежало інтелектуальне життя краю, завжди залишалася у полі особливої уваги його мешканців. Так формувався імідж університету, його суспільний образ, який уже ставав предметом уваги дослідників¹. У цій статті спробуємо простежити, яких змін зазнали уявлення галичан про львівську вищу школу впродовж XIX – XX ст. у соціально-інституційній, політико-ідеологічній та інтелектуальній площині. Це дає змогу розглянути історію Львівського університету як еволюцію його академічних середовищ, їхніх ритуалів та повсякденного життя, подивитися на неї у руслі трансформації ідей, зміни наукових парадигм, які ці середовища пропонували. Дана праця – спроба проаналізувати цю історію крізь призму змін політичної кон'юнктури та етнополітичного становища в Галичині. Усі вказані чинники прямо чи опосередковано визначили долю закладу, його значення у суспільному житті регіону та Центрально-Східної Європи загалом. Формування суспільного образу Львівського університету у XIX–XX ст. – складний процес, який можна умовно поділити на кілька етапів.

Від цісарсько-королівського Університету Франца I до Університету Яна Казимира. На початку та в середині XIX ст. Львівський університет сприймали як один з центрів формування галицької бюрократії та інтелектуальних еліт. Так його трактував, зокрема, ще Бенедикт Грегорович, для якого навчання тут було передумовою успішної службової кар'єри. У спогадах цього львівського

¹ *Сосновська Д.* Університет на роздоріжжі історій / Д. Сосновська, пер з пол. З. Рибчинська. Львів: Центр гуманітарних студій, Київ: Смолоскип, 2011.

урядовця це, по суті, німецько-польський заклад². Звідси картина етнічно, конфесійно та соціально різношерстого викладацького середовища у пам'яті колишнього студента³. Університетське навчання у свідомості Грегоровича – це, передовсім, час “інтерстицій”, багатогодинної інтенсивної підготовки до екзаменів⁴. З іншого боку, студентські роки та львівське університетське життя початку-середини XIX ст. Львова в уяві мемуариста залишаються часом подорожей та забав: карнавальних балів, редутив, масок, відвідування кав'ярень, літературних та музичних вечорів, гри в лото та зимових розваг (катання на “слизгавках” – коньках)⁵.

В пам'яті Якова Головацького, який вступив на філософський факультет Львівського університету на початку 30-х рр. XIX ст., зафіксувалася подібна картина цього закладу. Тут, стверджував він у своїх споминах, панував дух “університетської свободи”, якою користувалися студенти. У його мемуарах бачимо картину дуже ліберальних відносин всередині академічного середовища: професори викладають, не звертаючи уваги на те, що студенти читають на лекціях книги, а то й не відвідують занять взагалі⁶. Крізь призму такого підходу в мемуарах ескізно зображені знакові для тогочасного студентів постаті

² Університетське життя Львова, що почалося для вихідця з Неполоміц у 1826 році, в його мемуарах поділене на дві частини. З одного боку, це заняття в університеті (“na Wszechniczy Lwowskiej”). Через надмір слухачів їх здійснюють не лише дійсні професори, але й супленти, частина з яких суміщає педагогічну роботу з працею тих самих урядовців.

³ До його знакових постатей Грегорович зараховував професорів релігії Францішека Лавітчку та майбутнього митрополита Григорія Яхимовича, і тих, хто читав світські дисципліни – викладачів, переважно, німецького (Йозеф Тацпауер, Франц Дівальд, Карл Штроппель, Леопольд фон Шмідт, Ігнац Грасель фон Рехтль, Міхаель Франц Штогер, Кароль Краусс) та польського (майбутній фольклорист та губернатора Галичини Вацлава Залеський, пізніший директор університетської бібліотеки Францішек Стронський, Миколай Нападієвич, Ян Добжанський) походження (*Gregorowicz B. Pamiętnik / B. Gregorowicz // Pamiętniki urzędników galicyjskich. / Pryg. do druku I. Homola i B. Łopuszański. Kraków, 1978. S. 139, 164–167*).

⁴ Мемуарист з гордістю репрезентує себе зразковим студентом, який завдяки “незмірній пильності” уникає перездавання іспитів (*Gregorowicz B. Pamiętnik. S. 177*). “З початком весни, як тільки погода сприяла, вже вдосвіта спішив я до Єзуїтського саду, де в одній з його чисельних тінистих алей кожен хвилину (...) над наукою просиджував, так що з приходом літа навіть увечорі аж до заходу сонця з кількома колегами перебував” (*Ibid. S. 140*). Наслідком доброго навчання – підкреслює він, - стають подальші кар'єрні успіхи колишніх університетських товаришів (найперше, Агенора Голуховського), які Грегорович докладно нотує (*Ibid. S. 167–169*).

⁵ *Gregorowicz B. Pamiętnik. S. 170–177*.

⁶ Отож, процес навчання у Головацького стає синонімом студентської самоосвіти та культурницьких ініціатив (саме так виникає зближення майбутньої “Руської Трійці”). Власне тому письменник детально описує свої вакації / “ваканси”, що перетворюються у народознавчі експедиції. Натомість час інтерстицій та екзаменів, тобто власне навчання у спогадах Головацького слугує, радше, тлом для юнацьких захоплень. Звідси – сприймання іспитів як лотереї: “одному вдавалося, інший пропадав” (*Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Я. Головацький // Письменники Західної України 30–50 рр. XIX ст. Київ, 1965. С. 235*).

викладачів та дисципліни, які вони читали⁷. Зрештою, через певний час після закінчення закладу, у 1848 р., Головацький сам став викладачем університету⁸. Ще один студент Львівського університету, сполонізований українець Юзеф Добошинський, вступив туди у 1852 р. – через чотири роки після того, як Яків Головацький став суплентом⁹. Однак його візія університетського життя була схожою радше на рецепцію Бенедикта Грегоровича. У споминах Добошинського роки, проведені в Львівському університеті, – щасливий період, у якому суміщені навчання, репетиторство та захоплення спіритизмом Зрештою, автор змальовує себе в образі зразкового львівського студента, який пильно вчиться, прагне стати сумлінним урядником, хоча й не цурається світських забав і редутив¹⁰. Серед знакових постатей університетського життя Добошинський називає лише тогочасного ректора М. Маусса, небуденна постать якого у середині XIX ст. була об'єктом особливої уваги у студентському (“шкільному”) середовищі Галичини¹¹. Водночас у цих мемуарах, як і в спогадах Головацького, простежується етнічний аспект студентського життя у Львівському університеті 40-50 рр. XIX¹². Справді, уже події 1848/1849 рр. та наступних десятиліть зробили Галичину та Львівський університет полем україно-польської інтелектуальної й політичної конкуренції. Тепер кожна сторона прагнула використати університетські кафедри та лавки для поширення власної стратегії щодо минулого та майбутнього краю. Водночас у спогадах українських (руських) та польських студентів можна знайти й багато спільного. Так, у пам'яті одного з лідерів галицького народоства, Олександра Барвінського, Львівський університет 60-х років XIX ст. – заклад, який має ще зовсім німецький характер¹³. Його спомини

⁷ Закон Божий асоціюється зі “справедливим, але невмолимим” Яхимовичем, який вимагає вивчення предмету напам'ять, математика – з Шульцом, філологія – з постаттю Танглія, психологія – з Новотним, природна історія – з Фікером, грецькі старожитності – з “проф. Маусом”, польська мова та література – з “проф. Михалевичем”, мінералогія – з професором Хлюбеком тощо. (Так – за прізвищами, а не за іменами – львівські університетські викладачі фігурують у спогадах Головацького)

⁸ Вибравши, як людина науки, “суплентуру кафедри руської літератури” замість “багатої парафії” і відповідної священничої кар'єри (*Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Я. Головацький // Письменники Західної України 30–50 рр. XIX ст. Київ, 1965. С. 284*).

⁹ *Doboszynski J. Pamiętnik / J. Doboszynski // Pamiętniki urzędników galicyjskich. / P ryg. do druku I. Homola i B. Łopuszański. Kraków, 1978. S. 376–378.*

¹⁰ *Ibid. S. 377–378.*

¹¹ *Ibid. S. 378–379.*

¹² Я. Головацький описує своє перебування тут як імпульс до пробудження руської (у свідомості пізнього Головацького – “русской”) національної свідомості. Натомість для студента Добошинського руське походження є лише підставою щоб отримати спеціальну стипендію для українців, на яку він формально претендує, фактично вважаючи себе поляком (“крім греко-католицького обряду не було потреби признаватися до руської народності, а тим менше було рації, щоб відмовити у прийнятті стипендії”) (*Doboszynski J. Pamiętnik S. 377*).

¹³ *Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. Нью-Йорк–Київ, 2004. С. 103–106.*

показують, чого очікували від вищої школи студенти цього часу.¹⁴ Академічна спільнота у пам'яті українського мемуариста суб'єктивно поділена на дві групи. Перша охоплювала тих викладачів, у кому молодий слухач філософії розчарувався, бо вони давали застарілу інформацію (“читали зі старих скриптів”)¹⁵. Другу групу в уяві Барвінського репрезентували “добрі наукові сили”¹⁶. Отож, університетська освіта стала для майбутнього суспільного діяча підґрунтям активної громадської, науково-педагогічної та видавничої діяльності у руському середовищі, яку він сприймав як свій “національний обов'язок”. Натомість Іван Франко, який вступив на філософський факультет Львівського університету у 1870-х рр., згадував цю інституцію в доволі критичному контексті¹⁷. Такі оцінки значною мірою були наслідком непростих Франкових взаємин з різними середовищами Львівського університету¹⁸. Якщо О. Барвінський та І. Франко дивилися на Львівський університет поглядом світської людини, то інший українець, Филімон Тарнавський, бачив його очима вихованця Львівської духовної семінарії та випускника богословського

¹⁴ З одного боку, Барвінський шукав в університеті “руських викладів”, з іншого – вибирав для навчання не лише руську, а й польську мову та літературу, філософію та педагогіку (для “загального образования”), класичну філологію (“для історичних дослідів”) тощо.

¹⁵ Серед них – викладач педагогіки Франц Костек, професор філософії Миколай Ліпінський та Яків Головацький, який читав курс староруської літератури (*Барвінський О.* Спомини з мого життя. С. 103–104).

¹⁶ Професори грецької та латинської мов Кергель та Лінкер, особливо викладач історії Генріх Цайберг й Антоні Малецький – відомий фахівець у галузі польської мови та літератури (*Барвінський О.* Спомини з мого життя. С. 104–106).

¹⁷ У відомих споминах він стверджував, що Львівський університет часів його молодості “не був ніяким світильником у царстві духа”, а, навпаки, “закладом для культури безплідності”. Навчання тут, у сприйманні Франка, – виключно продукування трафаретів: “переживання мертвої книжної вченості”, “рабське додержання друкованих зразків і словесних формул”, “мертвий крам” необхідний для отримання посади тощо. Звідси – категоричний висновок про формальність такого навчального процесу: “студіювання ради хліба, а не ради науки – це було гасло тодішнього Львівського університету”. У цьому ж руслі Франко кілька разів повторював характеристики своїх викладачів та занять, які викликали у нього неприємні емоції (“педантичні, безглузді лекції Венчевського, Черняховського, Огоновського”). У певний період ці характеристики стали вважати еталоном оцінки університетського життя 70-х рр. XIX ст. Див: *Лазаренко Є. К.* 300 років Львівського університету / Є.Лазаренко. Львів, 1961. С. 16.

¹⁸ Так, перші роки свого перебування у його стінах Франко змальовував як нерозуміння ситуації в університеті. Дискусії, які провадилися у колі “Академического кружка” й “Дружного лихваря”, були для вчорашнього гімназиста спочатку “заважкими”. Водночас перший період навчання у Львівській вищій школі був для молодого І. Франка періодом творчого ентузіазму, захоплення незнайомим йому академічним середовищем. Першим розламом у стосунках з цим середовищем став політичний процес 1877 р., який відокремив колишнього студента (як ув'язненого злочинця -“революціонера”) від решти колег та викладачів, які притримувалися консервативніших поглядів. Віддаленим його наслідком став конфлікт 1894 р. довкола обсадження кафедри руської мови та літератури, коли І. Франко таки не одержав вимріяної посади. Обидва фактори (і попередні труднощі з захистом дисертації), лише сприяли тому, що для письменника ближчими стали, швидше, середовища Віденського та Чернівецького університетів.

факультету¹⁹. У своїх мемуарах він змальовував атмосферу, що панувала на теології у 80-х рр. ХХ ст., із сумішшю пієтету та світського гумору. У такому ракурсі автор споминів зображав своїх викладачів, які репрезентували греко-католицьку²⁰ і римо-католицьку²¹ духовну й світську спільноти тогочасного Львова.

Натомість в офіційному дискурсі Галичини ХІХ – початку ХХ ст. Львівський університет трактували в душі австрійського лоялізму як “милостивий дар австрійського імператорського двору” народам провінційної Галичини, свідчення опіки “доброго монарха” над освітою своїх підданих. Такі кліше фіксувала й офіційна назва інституції: Університет ім. Франца І. Цю ж тенденцію відображали, наприклад, виступи викладачів на церемонії повторного відкриття медичного факультету та Анатомічного інституту університету у 1894 р., звернені до Франца Йосифа І. Тут його зображено не тільки основним ініціатором заснування нових підрозділів, але й патроном університету, гарантом його діяльності загалом²². У такому ж душі була частково витримана й ідеологія тогочасних пам’яткових книг, що у тому ж 1894 р. підсумовували історію університету і слугували його своєрідною візиткою²³. Водночас на побутовому рівні та в мемуарній літературі інституція фігурувала, здебільшого, без політико-ідеологічних шаблонів як Львівський університет / Uniwersytet Lwowski.

Соціокультурні ролі викладача та студента Львівського університету також вписувалися у коло станово-професійних ідеалів та стереотипів. Їх, наприклад, дотримувався Вільгельм Брухнальський, описуючи у некролозі заслуги відомого львівського полоніста кінця ХІХ – початку ХХ ст. Романа Пілята²⁴.

¹⁹ Тарнавський Ф. Спогади / Ф. Тарнавський. Торонто, 1981. С. 111–115.

²⁰ Отець Клим Сарницький, який викладав Святе письмо і староврейську мову, каноніст о. Йосиф Делькевич, викладач пасторального богослов’я о. Іван Бартошевський тощо.

²¹ Викладач догматики д-р. Мазуркевич, професор герменевтики Вацка, проф. канонічного права Паливода.

²² “Під час кожної лекції, пройняті вдячністю, вчителі й учні пригадують собі (...) сповнені мудрості постанови Вашої цісарської високості, які дають нам змогу досягати науки рідними мовами. Новостворені кафедри і нові інституції – свідчення того, наскільки живу участь бере ваша цісарська високість у розвою того вогнища західної культури”. [Укр. переклад под за: Цвіклінський Л. Перегляд найважливіших подій. Рік 1894 (місяць вересень р. 1894) / пер. А. Содомори / Л. Цвіклінський Л. // Львівський державний медичний інститут (210-річчю відкриття, 100-річчю відновлення медичного факультету університету у Львові присвячується). – Львів, 1994. С. 281).

²³ Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel., S. Starzyński. Lwów, 1894. Cz. I–2; Цвіклінський Л. Перегляд найважливіших подій. Рік 1894 (місяць вересень р. 1894). С. 288, 289.

²⁴ Це людина, яка проходить “усі сходи університетської кар’єри: від приватного доцента до титулу магіфіцієнції”. В уяві Брухнальського приклад Пілята втілює не “урядовий і бридкий” бік університетського викладання, де панує “трипис і шаблон”, а навпаки, “людський і прекрасний, в яке одягає його ідея”. Так формується образ зразкового вченого. Він служить загальному добру й трактує науку та професію як святість (“ministerium sacrum”), а тому віддається

У цьому контексті Львівський університет сприймали як джерело наукового прогресу, а його викладачів – як носіїв цивілізаційних благ²⁵. Загалом Львівський університет ім. Франца І вписувався у стандартний образ “повного” класичного університету, як його розуміла інтелігенція XIX – початку XX ст.²⁶. Натомість його історію тогочасні галицькі поляки подавали як трансформацію бюрократичного германізованого закладу (викладачі якого “духовних потреб народу зовсім не відчували”) в осередок розповсюдження польської культури й науки²⁷. Усе це сформувало позитивний образ Львівського університету в уяві польської спільноти міста й краю.

Проте цей заклад мав також потужних конкурентів: зокрема, престижний Віденський університет та Чернівецький університет ім. Франца Йосифа на Буковині. Частина галицьких інтелігентів здобувала вищу освіту саме там²⁸. До того ж, у самому Львові функціонувала Політехніка, яка нерідко була вигідною альтернативою для тих, хто хотів здобути вищу освіту. Зрештою, майбутні студенти, виходячи з власних фінансових можливостей, розглядали навчання у Львівському університеті також і в економічній площині²⁹. Водночас університетська спільнота чітко підкорялася законам суспільної субординації: її поділяли на викладацьку і студентську частини. Невипадково студенти

надзвичайно вичерпуючі праці – “джерельній, ґрунтовній і обширній”: “Той метод і звичай, до якого (...) Пліята зобов’язувала не сама потреба, але також велике почуття станової гідності, не опускали його увесь час професури” – підкреслював Брухнальський (*Bruchnalski W. Roman Pilat // W. Bruchnalski. Między średniowieczem a romantyzmem / W. Bruchnalski. Warszawa, 1975. S. 550-551*).

²⁵ Звідси, зокрема, захоплене ставлення до професорів медичного факультету зламу XIX–XX ст. (Людвіга фон Ридигера, Генрика Кадия, Гіллярі Шрамма, Юзефа Марковського, Адольфа Бека, Володимира Лукасевича, Яна Ленартовича), котрих сприймали і як університетських викладачів, і як клініцистів, представників лікарського стану. Див.: *Laskownicki S. Szpada – bagnet – lancet. Wyd. 2. / S. Laskownicki Kraków, 1979. S. 93–107; Zakrzewski A. Moja medycyna // Zakrzewski A. Sanatorium Mariówka i medycyna. Wspomnienia z pierwszej ćwierci XX wieku. / A. Zakrzewski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975. S. 163–217.*

²⁶ Це – інституція з чотирьох факультетів (теологія, право, медицина, філософія) та усталеною ієрархією (ректор, академічний сенат / декани, проректор і про декани, звичайні, надзвичайні професори та доценти), яка має право надавати титули (магістра та доктора) і наділена відносною автономією та академічною свободою (“професори викладають так, як наказують їм наукові переконання (...), а учні вчать так, як їм подобається, аби лише виконували свої обов’язки”) (*Uniwersytet // Encyclopedia. Zbiór wiadomości z wszystkich gałęzi wiedzy. Wyd. 2. Lwów, 1907. T. II. S. 952*).

²⁷ *Uniwersytet. S. 954.*

²⁸ *Pacholkiv S. Emanzipation durch Bildung. Entwicklung und gesellschaftliche Rolle der ukrainischen Intelligenz in habsburgischen Galicie (1890–1914). / S Pacholkiv. Wien–München, 2002. S. 192–209.*

²⁹ Відомий згодом адвокат Степан Шухевич при вступі сюди зараховував до “дешевих” студій навчання на теологічному та правничому факультетах, натомість філософський та медичний “виділи” вважав “дорогими” (Критеріями такої оцінки для нього була, зокрема, ціна підручників та потреба відвідувати лекції, отже винаймати житло у Львові). Додатковим – нематеріальним імпульсом для вибору факультету для Шухевича була родинна традиція. (*Шухевич С. Мое життя. Спогади / С. Шухевич. Лондон, 1991. С. 161*).

Львівського університету початку ХХ ст. спеціально наголошували на тих ситуаціях, що увиразнювали дистанцію між ними та їхніми “професорами”³⁰. Ще більша відстань у суспільній уяві відокремлювала студента від ректора університету (“Його Магніфіценції”), особу якого оточували особливим пієтетом³¹.

З іншого боку, русини (українці) різних політичних орієнтацій вважали неприйнятною модель майже повної колонізації Львівського університету. До певного моменту вони розглядали цей начальний заклад як “свою” інституцію, де нехтують правами руських студентів, і намагалися відвойовувати ці права. З іншого боку, у 90-х рр. ХІХ ст. виникла ідея українського університету як противаги польській “вшехниці”. Її підтримали ширші кола інтелігенції. Зі свого боку, галицькі поляки, у тому числі й авторитетний філософ та ректор Казимир Твардовський, репрезентували університет лише як власне культурне надбання³². У свою чергу, польська спільнота Львова й Галичини вимагала від викладачів (професорів) університету відданості власним національним ідеалам. Водночас, попри протистояння та диспропорції, університет усе ж залишався місцем зустрічі та спілкування представників різних культур та ідеологій.

Розпад Австро-Угорщини й україно-польська боротьба за Східну Галичину у 1918–1919 рр. підсилили протистояння довкола етнокультурної приналежності Львівського університету. Після поразки у визвольних змаганнях та переходу краю під юрисдикцію Польщі галицькі українці ставилися до цієї вищої школи по-різному. Значна їх частина – особливо у 20-х рр. ХХ ст. – сприймала університет як майже повністю колонізовану установу, з якої прагнуть усунути українців. Зрештою, це символізувала й офіційна назва навчального закладу, виразно прив’язана до історії Речі Посполитої: Університет Яна Казимира. Українці ж, як і раніше, воліли називати цю інституцію нейтрально (Львівський університет). Вони намагалися віднайти в історії закладу персоналії і події, які б засвідчили їхню роль у формуванні та розвитку цієї установи³³. Проте у свідомості галицьких українських інтелігентів він нерідко виглядав установою, де панує ксенофобія та дискримінація за етнічною ознакою³⁴. Такі уявлення

³⁰ Останні, як, наприклад, відомий вчений, хірург та педагог, а водночас австрійський радник двору Л. фон Ридигер, спеціально наголошували на відстані, що відокремлює учнів та вчителів (*Zakrzewski A. Moja medycyna // Zakrzewski A. Sanatorium Mariówka i medycyna. Wspomnienia z pierwszej ćwierci XX wieku. / A. Zakrzewski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975. S. 193–194*).

³¹ *Zakrzewski A. Moja medycyna. S. 163–217*.

³² Стрільянина в стінах закладу і смерть українського студента Адама Коцкстали знаковими подіями, що виразно поділили польську та українську спільноти в Галичині. Внаслідок цього україно-польське протистояння довкола вищої школи на початку ХХ ст. здобуло суспільний резонанс. Колонізацію університету розглядати як форму польського наступу на український національний рух взагалі.

³³ *Каровець М. Українці-ректори Львівського університету. / М. Каровець. Жовква, 1936*.

³⁴ Звідси – негативний образ польських студентів – “корпорантів” та “шовіністичної професури”, яка інспірує погроми єврейських та українських організацій Львові, зокрема нищення Українського Академічного Дому (*Барагура В. Як я став журналістом. Спогади зі студентських років 1926–1934 / В. Барагура. Торонто, [1993]*).

мали практичні наслідки: бойкот “польської” вищої школи поруч з вимогами зробити її, принаймні, польсько-українською; сецесію студентів у вищі школи інших країн; утворення нелегального Українського таємного університету та сприймання греко-католицької Богословської академії як замінича вищої школи для українців Галичини³⁵. З іншого боку, та частина українців, яка усе ж вступила до університету в 30–х рр. XX ст., ставилася до нього двозначно. З одного боку, у ньому бачили неприхильне до українців середовище³⁶. Водночас поза національним контекстом українці розглядали університет як авторитетний учбовий заклад. Зокрема, майбутній український журналіст В. Барагура вивчав тут польську мову й літературу і згадував своїх викладачів з повагою та симпатією³⁷. З іншого боку, він наголошував також на мирному співжитті українських студентів з польськими товаришами навіть у контексті різкого загострення відносин. На його думку, спільнота студентів міжвоєнного університету була поділеною не стільки національно, як соціально й територіально (“львівська аристократія” / “золота молодь” / “панички” / “львівська сметанка” та незаможні студенти; “залізні академіки”, слухачі з підльвівських місцевостей і з віддалених регіонів тощо³⁸). У цьому аспекті враження Барагури співпадали з рецепцією польських студентів. Наприклад, Мар’ян Тирович з пієтетом згадував “університетське узгір’я” (старий корпус університету) – щоправда, як осередок саме польської гуманітаристики³⁹. В його пам’яті академічна спільнота закладу

³⁵ Такий підхід, як відомо, поєднав прихильників українського національного руху з частиною адептів москвофільства. Останні, хоч і прагнули бачити таємний університет осередком “руського”, а не українського інтелектуального життя, ситуативно прийняли позицію своїх ідеологічних супротивників та взяли активну участь у діяльності підпільної вищої школи (*Крук-Мазепинець Ю. Р.* (Редько Ю) *Дурні діти* (Хроніка наших днів). 2 вид. / Ю. Р. Крук-Мазепинець. Львів, 2012; *Мудрий В.* *Боротьба за огнище української культури в західних землях України* / В. Мудрий. Львів, 1923).

³⁶ Невипадково Володимир Барагура характеризував навчання на славистиці у кінці 20- першій половині 30-их через призму загальної підозріливості та напруження в україно-польських стосунках. (Українці нерідко дивилися на польських викладачів як на представників репресивного режиму. Поляки ж бачили в українських студентах потенційних саботажників). “Можна собі уявити, в якій атмосфері прийшлося студювати українським студентам, коли один професор права перед іспитом спитав кандидата: “А іле стерт подпалілесь пан” (Скільки стирт ви підпалили?)” (*Барагура В.* *Як я став журналістом. Спогади зі студентських років 1926–1934* С. 21–22).

³⁷ В його мемуарах університет асоціювався, насамперед, з лекціями філологів-полоністів: (літературознавців Вільгельма Брухнальського, Євгеніуша Кухарського, Юліуша Кляйнера, лінгвістів Генрика Гаертнера, Яна Янува, Яна Лося, Тадеуша Лера-Сплавінського, Вітольда Ташицького), польських істориків етнологів (Адам Фішер), філософів (Казимир Твардовський, Казимир Айдукевич, Мстислав Вартенберг) та психологів (Казимир Сосницький), поруч з якими викладали нечисельні українці (Іларіон Свенціцький, Теофіл Коструба) тощо (*Барагура В.* *Як я став журналістом. Спогади зі студентських років 1926–1934.* С. 17–30).

³⁸ *Барагура В.* *Як я став журналістом. Спогади зі студентських років 1926–1934.* С. 43.

³⁹ “Розквітли тут наші науки гуманістичні... Тут також народилися (...) найстарші польські наукові товариства” (*Tyrowicz M.* *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939* / М. Tyrowicz. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1991. S. 98).

асоціювалася частково з тими самими постатями, що й у споминах його українського сучасника⁴⁰. Загалом у зображенні М. Тировича, як і в нарисі про Львів його сучасника Станіслава Василевського, університет поставав елітарним науковим центром, на який орієнтується науковий світ не лише Польщі, а й Східної Європи⁴¹.

Для “зовнішнього” спостерігача Львівський університет 20–30 рр. ХХ ст. пов’язаний не лише з новою назвою установи, а й з її розширенням, перенесенням частини факультетів (права, філософський /гуманістичний й богословський) зі старого корпусу на вул. св. Миколая до колишньої будівлі Галицького сейму. Туристичні путівники міжвоєнного часу подавали це як очевидний прогрес, зокрема, з архітектурного погляду. На їхню думку, новий будинок набагато краще відповідав соціальному статусу закладу, аніж давній⁴². З іншого боку, тогочасні студенти асоціювали перехід у нові приміщення з появою нових облич у викладацькій спільноті⁴³. У такому стані університет, як і сам Львів та Галичина загалом, зустрів новий поділ Східної Європи у вересні 1939 р.⁴⁴

Від Львівського державного до національного університету ім. І. Франка. Радянська влада мала власний погляд на університетську освіту. Університет піддали значній реорганізації, щоб уніфікувати за стандартами радянського вузу (вищого навчального закладу). Інституція отримала нову назву (Львівський державний університет). Тепер її подавали як українсько-польський

⁴⁰ Це переважно філософи, філологи та історики К.Твардовський, Роман Ингарден, Ізидора Дамбська, Владислав Вітвіцький, Генрик Улашин, Т. Лер-Сплавінський, В. Брухнальнський і Ю. Кляйнер, Константин Войцеховський, Ян Птасьнік й Адам Шеляговський, Освальд Бальцер тощо. (*Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939. S. 98–129*).

⁴¹ М. Тирович вказував, як приклад, школу Францішка Буяка (*Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939. S. 129*). Натомість С. Василевський залічував до здобутків “львівської вшехниці” виникнення філософської (К. Твардовський), геологічної (Рудольф Зубер), медичної (Антоні Глюзінський), шкіл, біологічні дослідження Ю. Нусбаума, природничі студії Бенедикта Дибовського, а праці О. Бальцера з історії права порівнював з вкладом Т. Момзена у світову науку (*Wasylewski S. Lwów. / S. Wasylewski. Poznań, 1931. S. 142–144*).

⁴² Наприклад, Мечислав Орлович характеризував будівлю давнього Університету як “понурий ... бридкий, але характерний екземпляр австрійського казармового стилю”, натомість передану у 1923 році під Університет сеймову будівлю називав “однією з найбільших і найвеличніших у Львові” (*Orłowicz M. Pustrowany przewodnik po Lwowie / M. Orłowicz. Lwów–Warszawa, 1925. S.123, 142*).

⁴³ Так, М. Тирович зараховував до цієї нової для групи істориків та літературознавців Францішка Буяка, Станіслава Грабського, Станіслава Лемпіцького, а також спеціалістів з міжнародного права на чолі з Людвіком Ерхліхом (*Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939. S. 98–99*).

⁴⁴ Крім того, у відродженій Польщі Львівський університет повинен був конкурувати не лише, як давніше, з Краківським Ягелонським університетом, але й з варшавськими та познанськими вищими школами, що прагнули перебрати на себе частину львівських наукових та освітніх ресурсів.

навчальний заклад, хоч і з акцентом на українському характері установи. У переліку нових університетських факультетів (філологічний, історичний, природничий, фізико-математичний, юридичний) уже не було, як давніше, медичного та теологічного, бо його існування оголосили несумісним з доктриною відокремлення церкви від держави та її войовничим атеїзмом (колишніх богословів мали розподілити між істориками та філологами). Натомість з медичних кафедр було створено Львівський державний медичний інститут, котрий став конкурентом університету⁴⁵. Крім того, радянська влада почала децентралізувати вищу освіту в Західній Україні загалом, створивши у 1940 р. ще одну альтернативу Львівському університету – Дрогобицький учительський інститут⁴⁶. Університет трактували, як передовсім педагогічну установу. Частина його наукових функцій – за взірцем Радянської України і Росії 20–30-х р. – передали також і новоствореним відділам інститутів АН УРСР у Львові, які займалися “суспільними науками” (Інституту історії, Інституту української літератури, Інституту мовознавства тощо)⁴⁷. Крім того, в тогочасній УРСР колишній Львівський університет сприймали як установу, що не відповідає ідеологічним нормам соціалістичного вузу. Тому навчальні програми університету, його внутрішнє життя почали активно радянлізувати з допомогою викладачів з СРСР. Усе це змінило уявлення галичан про обсяг та завдання університетської освіти. Однак багато проєктів радянської влади з формування нового образу Львівського університету впродовж 1939–1941 рр. залишилися лише планами⁴⁸. Натомість нацистська окупація 1941–1944 рр. створила радикально нову ситуацію: 1 липня 1941 р. вищі школи у Львові було закрито взагалі⁴⁹.

З поверненням радянської влади у Західну Україну Львівський державний університет, головню, зберіг структуру та функції, якими його наділяли у 1939–1941 рр. Однак тепер у радянських державних чинників уже не було потреби репрезентувати вуз як українсько-польську установу. Навпаки, уже 1944 р. ЦК КП(б)У анонсував “відновлення роботи Львівського українського університету” як установи, що мала б протидіяти полонізації регіону⁵⁰. Проте щодо його

⁴⁵ Культурне життя в Україні. Західні землі. Київ, 1995. Т. 1, С. 55, 64.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само. С. 65, 87–88.

⁴⁸ У виданому уже після Другої світової війни романі В. Беляєва “Хто тебе зрадив?” Львівський університет зразка 1939–1941 рр. зображено полем ідеологічного протистояння між прихильниками радянської влади, та її прихованими ворогами (підпільниками з ОУН, “куркулями” й представниками греко-католицької церкви). Крім того, радянський автор підкреслював вороже ставлення до реформованого закладу місцевих поляків, які й надалі сприймали його як польський університет Яна Казимира.

⁴⁹ За ідеологією націонал-соціалістів, вони були призначені лише для представників арійської раси (фактично – для німців та їхніх союзників). Натомість місцеве населення округу Галичина мало здобувати лише освіту рівня фахових шкіл (“фахкурси”) Під цією вивіскою приховувалися і підрозділи колишнього університету (зокрема медичного факультету / інституту). Їх навіть рекламували як вищі школи, але офіційно університет не функціонував (Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 1, С. 112).

⁵⁰ Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 1, С. 197.

становища існували різні думки. Так, М. Паше-Озерський, який виконував обов'язки ректора університету в 1944 р., називав його закладом, що найбільше постраждав від війни, та вважав стан вузу критичним⁵¹. Натомість Ярослав Галан у 1947 р., навпаки, стверджував, що, порівняно з київськими вузами, Львівський університет майже не зазнав відчутних втрат. Дуже скрутні матеріальні умови, в яких доводилося працювати викладачам та студентам на “третьо радянську зиму у Львові”, публіцист вважав виключно наслідком безгосподарності тогочасного університетського керівництва. Він змальовував перед місцевою інтелігенцією різко негативну картину повоєнного Львівського університету як осередку побутових негараздів⁵².

Водночас наприкінці 40-х рр. у зв'язку з масовою репатріацією галицьких поляків вуз почав існувати уже в іншому етнічному контексті. Тепер його традиційно зображали осередком розповсюдження “української радянської культури в давньому українському місті”. Крім того, особливо після відзначення 300- річчя Львівського університету, яке ініціював ректор Євген Лазаренко у 1961 р., вуз стали характеризувати за певною схемою. Це “один з найстаріших вищих закладів Радянського Союзу”, розквіт якого припадає однак, на добу після 1939 р. Власне з цього часу в радянському дискурсі установа перестає бути “знаряддя колонізаторської політики феодальної / капіталістичної Польщі”, “відкриває двері для дітей трудящих”, стає “великим науковим та учбовим центром України” тощо⁵³. Крім того, університет досить часто став фігурувати як “Франковий вуз”, що додатково підсилювало його престижність в уявленні галичан, для яких постать І. Франка була особливо значущою. Символічним довершенням такого образу Львівського університету в радянському дискурсі було нагородження вузу орденом Леніна, що, за соціалістичними ідеологічними канонами, зобов'язувало викладачів “високо нести прапор радянської науки”. Проте, це означало також, що після 1944 р. львівська вища школа піддавалася посиленій радянізації та суміжній з нею русифікації⁵⁴. Усе це зумовило

⁵¹ “Львівський університет ... буквально зруйнований і пограбований. Спалено прекрасну залу. Німці лопатами викидали з другого поверху книжки з бібліотек університетських кафедр. Замордовано 42 професори, доценти та викладачі університету” (Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 1, С. 198).

⁵² “Ви заходите в університет і думаєте, що це конюшня, чи то свинюшник (...) Ці люди [адміністрація вузу] (...) побілили деякі коридори, деякі зали і більш нічого (...) Треба бути людиною, позбавленою сумнін і честі, я маю на увазі бувшого керівника університету, (...) щоб дивитись, як у студентів і професорів пухнуть руки, як в 10-15° градусів морозу професор викладає студентам і студенти слухають професора. (...) Був такий скандал, коли в радянському вузі за цю зиму було 10 чи 15 організованих виходів студентів з університету.” (Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 1, С. 364–365).

⁵³ Лазаренко Є. К. 300 років Львівського університету / Є. Лазаренко. Львів, 1961; Львівський орден Леніна державний університет імені Івана Франка. Львів, 1973; Львівський університет. Львів, 1986; Львівський державний університет ім. І. Франка. Львів, 1977.

⁵⁴ Крім того, львівський вуз в радянських умовах мав багато конкурентів: до Львівського (згодом – Дрогобицького) педагогічного інституту додалися вищі школи в Станіславові (згодом

амбівалентність уявлень про Львівський університет в ментальності західноукраїнської інтелігенції радянського часу. Так, студенти цього вузу 40–50 рр. XX ст. згадували повоєнне становлення вузу як суміші культурних традицій. Наприклад, майбутній академік Ярослав Ісаєвич говорив про цей заклад зразка 50-х рр. XX ст. як про “конгломерат того, що можна було назвати пережитками колишньої освітньої системи та залишками старогалицького суспільства, з виявами неукцтва”⁵⁵.

З іншого боку, частина галицьких мемуаристів розглядала процес навчання в тогочасному університеті як поступове зближення місцевих студентів з колишніми мешканцями УРСР. “П’ять років поступово стирали відмінності в нашому вихованні, щоденних звичках чи поглядах на деякі речі, на різні суспільні проблеми” – зазначає у своїх спогадах лінгвіст та архівіст Уляна Єдлінська і наголошує на порівняному оптимізмі, що існував у студентському середовищі⁵⁶. Ідеальний викладач у її уявленні наблизений до представників довоєнної гімназійної гуманітаристики – лінгвістів Петра Коструби та (особливо) Лукії Гумецької⁵⁷. Інші ровесники Єдлінської також наголошували, що сформувалися під впливом “старої професури” (Іларіона Свенціцького, Філарета Колеси, Тараса Франка, Івана Крип’якевича, Михайла Возняка тощо⁵⁸). Подібні погляди загалом були характерними для студентів, які походили з середовища української галицької інтелігенції⁵⁹. Водночас, позитивні риси радянського Львівського університету (відносна доступність навчання та відсутність національної нерівності) в очах галичан нівелювалися негативними чинниками, зокрема, політичними репресіями викладачів та студентів. Тому демократизацію навчального процесу частина західноукраїнських інтелектуалів розглядала як люмпенізацію та примітивізацію освіти, пов’язуючи ці хиби з тотальною

Івано-Франківську) та Тернополі, університети у містах Центральної та Східної України (на чолі з центральними для УРСР київськими вузами) та, зрештою, російські вищі школи, окрема Московський держуніверситет, який вважали одним з найбільш престижних в СРСР.

⁵⁵ *Ісаєвич Я.* Pro domo mea / Я. Ісаєвич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – Львів, 2006–2007. С. 16/

⁵⁶ Зеновія Франко (1925 – 1991). Статті. Спогади. Матеріали. С. 207.

⁵⁷ “Для молоді була прикладом працьовитості, чесності, моральних громадських чеснот і водночас відкритих, довірливих, сердечних людських стосунків” (Зеновія Франко (1925–1991). Статті. Спогади. Матеріали. Львів, 2003. С. 207).

⁵⁸ Там само. С. 272.

⁵⁹ Наприклад, серед студентів класичної філології кінця 40-х рр. XX ст. популярною була постать польського латиніста Ришарда Ганьшинця. Він демонстративно розмовляв польською (час від часу переходячи на німецьку) та відверто називав тогочасний університет середньою школою, де лекції нагадують шкільні уроки. (Через запровадження дзвінка, що, на його думку, порушував принцип “академічного квадрансу” та позбавляв викладача свободи). Під час Різдвяних свят ексцентричний викладач роздавав студентам власні довоєнні видання “Філомати” та закликав співати польських, українських і латинських коляд. (Це викликало розгубленість серед його колег у сусідніх аудиторіях, які не звикли до такої поведінки в державній радянській установі).

ідеологізацією радянської педагогіки. Подібно згадує університет 50–60 рр. ХХ ст. відомий львівський прозаїк Роман Іваничук. З одного боку, він називає роки свого навчання на філологічному факультеті цього вузу порівняно сприятливими, пов'язуючи ренесанс закладу з керівництвом Євгена Лазаренка (“Ректор Євген Лазаренко розбухав сонне царство Університету”⁶⁰). При цьому письменник сприймає Львівську вищу школу поглядом “людини з провінції”, котра бачить в університеті новий світ. З іншого боку, Іваничук наголошує на значній віковій, соціокультурній, ідеологічній та територіальній гетерогенності студентського й викладацького середовища вузу, в якому вчився⁶¹. Крім того, автор наголошує на побутових труднощах позальвівських студентів (пошуки місця в гуртожитку чи винаймання квартири тощо) та формах, в яких вони організували вільний час (концерти, літературні вечори, мандрівки Карпатами, спроби брати участь у народних святах).. У його пам’яті цей вуз також пов’язаний з викладачами міжвоєнного покоління (причому не лише з Галичини, але й зі Східної України та Росії), яких частина студентів вважала зразками для наслідування⁶². З іншого боку, навчальний процес у Львівському університеті для Іваничука – протистояння патріотично (“лінія Лазаренка”) та прокомуністично (“лінія Маланчука”) налаштованих студентів й викладачів, що періодично виливається у відкриті конфлікти⁶³. Інший випускник Львівського державного університету, колишній студент античної філології (згодом вчений, перекладач і есеїст) Андрій Содомора по суті, пропонує літературний міф університету 50–60 рр. ХХ ст. В його підставі – своєрідне візуальне сприймання центрального корпусу цього вузу (як “міста у місті”) в поєднанні з основними категоріями повсякденного університетського життя⁶⁴. Зрештою, автор загалом робить університет одним з головних “персонажів” своїх роздумів⁶⁵. Водночас

⁶⁰ Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа. Щоденникові записи, спогади і роздуми / Р. Іваничук. Львів, 1993. С. 83

⁶¹ “Наш... курс був вельми різношерстий: були тут міські розчепурені дівчата і сільські дівчата в дешевих хустках, вчорашні десятикласники і фронтовики – з віковою різницею у п’ять-шість років, галичани у вишиваних сорочках та східняки у тільняшках, боязкі українські патріоти й кар’єристи – комсомольчики. Були ми дуже різні, та єднало нас одне – жадоба до знань” (Іваничук Р. Моя кунсткамера./ Р. Іваничук. Львів, 2009.С. 127).

⁶² “Мав щастя вчитися у професорів-корифеїв – Возняка, Рудницького, Чичеріна, Кротевича, Шаховського, Пачовського” (Іваничук Р. Моя кунсткамера. С. 128–134, 136–141).

⁶³ Іваничук Р. Моя кунсткамера. С. 134–136.

⁶⁴ “Університет, ректор, декан, факультет, кафедра, семестр, аудиторія, стипендія, група... І раптом – потік: перший, другий... Кам’яними сходами вестибюлю – не тільки вниз, а й під гору. Той, що під гору, повільніший, ділиться на рукави, розпливається поверхами, проникає у лекційні зали, аудиторії, коритарі, мходові клітки... Химерним плетивом ходів та переходів, розташування приміщень Львівський університет – імітація міста з його вулицями, провулками, площами, скверами. Хтось із вступників із села, наблюкавши тими лабіринтами, пам’ятаю, яюсь безнадійно запитав мене: “Як во Львів попасти?” – тоді, ще у п’ятдесяті” (Содомора А. Sub aliena umbra. Під чужою тінню. С. 57).

⁶⁵ Содомора А. Sub aliena umbra. Під чужою тінню. С. 4.

академічне середовище гуманітарних факультетів “Франкового вузу” в нарисах Содомори умовно розподілене на три “світи”, важливі насамперед для студентів-античників та філологів загалом: “наша грека”, “наша латина”, “наша україніка”. В уяві автора кожен з них формують постаті викладачів, так чи інакше пов’язаних зі “старою галицькою школою” (науковим та педагогічним життям Галичини 20-40 рр. XX ст., як спеціалісти з античних мов Іван Андрейчук, Юрій Мушак, Йосип Кобів та україністи Дмитро Ліськевич чи Теодозій Возний) або ж зі “старою школою” загалом (як фахівець з кріто-мікенської цивілізації, прибулець з СРСР Соломон Лур’є). Отож, попри значну уніфікацію університетського життя в СРСР та УРСР, рецепція Львівського університету навіть у цей час залишалася багатоплановою. Так само різноманітним за походженням та настроями був сам колектив цього закладу (розміщеного у досить проблемному, з погляду тогочасного режиму, регіоні)⁶⁶.

Доба після проголошення української незалежності у 1991 р. спричинила суттєві зміни також у сприйманні Львівського університету⁶⁷. Впродовж останніх десятиліть XX – першого десятиліття XXI ст. галицькі інтелектуали прагнуть створити нову візію /концепцію університетської освіти західного зразка (згідно з відомою тезою Джона Генрі Ньюмана, який називав університет місцем для здобуття універсальної освіти⁶⁸). Підвищенню престижності вузу в рецепції галичан сприяло також його “піднесення” до статусу “національного”, який університет здобув в роки незалежності. Проте у пострадянській Україні простежується практика поширення назви “університет” та атрибута “національний” на низку вузів, які в радянській дійсності називали “інститутами”. До того ж, поруч з державними вищими школами у Львові з’явилися й недержавні, які також апелюють до “старої галицької” та водночас модерної західної традиції (як Український Католицький університет, що виник з колишньої Богословської Академії). Отож, Львівський національний університет імені Івана Франка нині сприймають радше як елемент великої “університетської парадигми”. Водночас історична традиція, що здавна постійно оточувала його, як *Almae Mater Leopolitanae*, особливою пошаною та пієтетом, так само, як здобутки наукових шкіл, що діють у цьому вузі сьогодні, на початку XXI ст. робить його унікальним *Primus inter pares*.

⁶⁶ Саме тому в документах партійних органів, що аналізували професорсько-викладацький склад вузу, регулярно фігурували згадки про “осіб, які не заслуговують політичної довіри і ведуть в університеті явно ворожу роботу” (Див, напр.: Культурне життя в Україні. Західні землі. С. 554).

⁶⁷ Водночас певні риси у рецепції цього вузу (чи, на слензі – “універу”) у молодіжній масовій субкультурі галичан й надалі містять елементи, характерні для всієї пострадянської і навіть пізньорадянської цивілізації.

⁶⁸ *Newman J. H. The Idea of a University / J. H. Newman. New Haven–London, 1996. S. 3.*

**ALMA MATER LEOPOLITANA:
THE LVIV UNIVERSITY IN THE IMAGINATION OF THE GALICIAN
INTELECTUALS OF THE 19–20th CENTURY**

Roman HOLYK

The Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
the Chair of Medieval History

This article traces the evolution of the reception of the Lviv University, its image and the name, everyday life and scientific investigation of its academic community in the mentality and culture of Galicia of the 19–20th Century.

Key words: Lviv University, Galicia, mentality, culture, stereotypes, history.

**ALMA MATER LEOPOLITANA:
ЛЬВОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ
ГАЛИЧСКИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ XIX–XX вв.**

Роман ГОЛЫК

Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (г. Львов),
отдел истории средних веков

В статье прослежена эволюция восприятия Львовского университета, его академической среды, научных достижений, университетской жизни в общественной мысли Галичины XIX–XX вв.

Ключевые слова: Львовский университет, Галичина, образ, ментальность, стереотип, история.